

Gerrit van Dijk
Martijn van Leerdam

KRIMP

Waarom de kerk naar de haaien
gaat **maar wij toch hoopvol zijn**

Inhoud

<i>I. Waarom de kerk zoals wij haar kennen naar de haaien gaat</i>	7
Inleiding	9
1. Secularisatie	16
2. Hoe erg is het?	23
3. Kerk door de eeuwen heen	31
4. Metaforen en relativeringen	37
<i>II. Trends op het religieuze erf</i>	47
Inleiding	49
5. Religieuze trends	51
6. Bastions en voorhoedes	63
7. Leiderschap in een kerk die naar de haaien gaat	71
<i>III. Wat de kerk te betekenen heeft</i>	83
Inleiding	85
8. Breken en delen	90
9. Kerk en cultuur	101
<i>IV. Waarom we toch hoopvol zijn</i>	115
Inleiding	117
10. Een theologie van kwetsbaarheid	119
11. Waarden voor een winterse kerk	135
12. Richtingwijzers voor in de praktijk	147
Tot slot: Geloven wij nog in de kerk?	158

DEEL I

**Waarom de kerk zoals
wij haar kennen naar
de haaien gaat**

Inleiding

*Things won't get better
until they get much worse
(Eels, Checkout Blues)*

De kerk is een organisatie die al vele jaren krimpt, en het gaande houden van een organisatie die al jaren krimpt is een heidens karwei. Het vraagt om meer dan een gezonde dosis realisme, veerkracht en relativiseringsvermogen. Toch is de kerk misschien wel de mooiste organisatie die er is, en is het de moeite waard om je er door dik en dun voor te blijven inzetten. Die overtuiging zijn wij altijd blijven koesteren, ondanks (bij elkaar opgeteld) meer dan veertig jaar kerkenwerk.

We schrijven dit boek voor kerkprofessionals en vrijwilligers in de kerk, om hen een spiegel voor te houden en een hart onder de riem te steken. Het werk in de kerk is geen eenvoudige klus. Het is wel van het grootste belang. Daarom moeten we elkaar blijven ondersteunen en aanmoedigen. Met dit boek willen we tegelijkertijd een stap terugzetten, om onze dagelijkse inzet in een breder perspectief te bezien. Het is de neerslag van een grondige reflectie op onze eigen inzet voor de kerk.

Overmoedig

Toen ik in 2010 als dominee bevestigd werd in Maassluis, wist ik best dat ik niet zomaar alles zou kunnen omkeren. Daarvoor was ik mij al te goed bewust van de vergrijzing in de kerk, en van het feit dat de gevestigde kerken in Nederland al zeker sinds de jaren zestig rap in omvang aan het krimpen zijn. Toch dacht ik soms stiekem bij mezelf: dat zullen we nog wel zien. Wacht maar tot ik op dreef gekomen ben.

Die latente almachtsfantasie is ongetwijfeld herkenbaar voor menige ambtsgenoot, net als voor elke naïeve wereldverbeteraar. Maar net zoals elke jonge wereldverbeteraar vroeg of laat met de weerbarstigheid van het bestaan te maken krijgt, en elke dominee in een vergrijsde protestantse of katholieke kerk zich vroeg of laat moet neerleggen bij de overmacht van de ontkerkelijking, knalde ook ik tegen de harde muur van mijn eigen beperkingen op. (MvL)

In het boek *Titaantjes*, van de Nederlandse schrijver Nescio, beschrijft de verteller zijn vriendengroep als titaantjes die de hemel weleens zouden bestormen. Daar aangekomen zouden ze God terechtwijzen en laten zien hoe het anders kon. Maar ondanks hun grootse ideeën en beste bedoelingen komen ze in de praktijk niet ver. Het blijft bij dromen en wachten. Later kijkt de ik-figuur met weemoed terug, een weemoed die het boek doortrekt als wierook een katholieke kerk.

Zo voelen wij ons soms ook. Als dominee willen we het liefst hoop uitstralen, zodat we anderen daarmee kunnen aansteken. Naar hoop gaan we dus ook steeds weer op zoek, ook als het niet komt aanwaaien. Tegelijkertijd is de middelmatigheid van het

dagelijkse kerkleven onmiskenbaar. Er wordt ontzettend veel gepraat over verandering in de kerk. Maar in de praktijk gaat het traag, en zijn veel veranderingen gedoemd te mislukken – alleen al door de manier waarop ze worden voorbereid.

Soms worden we er moedeloos van. Dat wij niet de enigen zijn, blijkt bijvoorbeeld uit het verschijnsel dat veel aftredende ouderlingen en diakenen na hun afscheid van de kerkenraads-kamer ook al snel verdwijnen uit de kerkbanken.

Maar ondanks alle laauwheid en middelmatigheid, ondanks alle kleine en grote akkefietjes, ondanks alle mismoedigheid en pijn uit het verleden waar het kerkleven soms door getekend wordt, geloven wij nog steeds in de betekenis van het project waar dit instituut in de loop der eeuwen voor is opgetuigd. En soms werkt het zowaar nog ook. Ook daar hebben we talloze voorbeelden van gezien. We hopen bovenal dat dit boek daar een getuigenis van zal zijn.

Couleur locale

Ik begon als predikant in het Zeeuwse dorp Kruiningen in 1997. De hervormden en gereformeerden waren net een jaar samen op weg. Die federatie was om praktische redenen tot stand gekomen: ieder voor zich zou het niet meer zo lang volhouden. Maar er waren ook ideële overwegingen. Een groeiend verlangen om niet langer gescheiden te blijven in de naam van Jezus.

Ik had volgens mij geen grootse idealen of wilde plannen. Ik ben gewoon maar ergens begonnen. Mijn eerste uitvaart was van de laatste boerin die nog in Zeeuwse dracht gekleed ging. Omdat ik van ruim na de Watersnoodramp uit

1953 ben, werd ik door een aantal mensen uitgenodigd om hun verhalen te horen, zodat ik beter zou begrijpen hoe diep dat nog altijd doorwerkte in het dorp. Dat bepaalde me bij het belang van een lokale context. De verankering van tradities werd duidelijk in de vanzelfsprekendheid waarmee het harmonieorkest altijd meewerkte aan de kerstdienst. Maar ik leerde ook hoe flexibel de kerkgemeenschap was. Want het was geen probleem dat ik van de kerstochtend een kinderviering maakte, compleet met ad-hoc-kinderkoor dat ik dirigeerde. Ik ben dankbaar dat ik daar het vak heb mogen leren met vallen en opstaan. Ik kom er nog graag één keer per jaar. Veel gezichten van toen zijn inmiddels voorgoed verdwenen. Toen ik wegging in 2005 waren er slechts vijf kinderen in de kerkdienst. Dat maakte de kwetsbaarheid en de krimp zichtbaar. Nu, bijna twintig jaar later, zijn er nog steeds vijf kinderen. En dat illustreert in mijn ogen de ongrijpbaarheid van bepaalde processen en de veerkracht van geloofsgemeenschappen. (GvD)

We zijn getuige geweest van talloze prachtige ontmoetingen. We hebben moderne heiligen ontmoet, gewoon op straat en bij de mensen thuis, hoewel we niet geloofden dat die nog bestaan. En ondanks al ons zoeken en stamelen ontstond er soms ook begrip, sloeg de vonk over, waren we getuige van Gods werk.

Toch geloven we dat de kerk zoals wij haar kennen naar de haaien gaat. Je kunt als dominee nog zo hard werken, en je kunt nog zo geloven in de kracht van gebed; hier komen we niet onderuit. Dat blijkt zowel uit de harde cijfers van onverdachte onderzoeksinstututen als uit onze dagelijkse ervaringen in de kerk.

Verreweg de meeste protestantse en katholieke kerken zijn een thuis voor zeventigplussers. Onder jongere generaties is de betrokkenheid gering, en de middengeneraties worden soms wat oneerbiedig als ‘het gat van de kerk’ getypeerd. Zelfs voor ouderen is de kerk nog slechts een van de vele mogelijkheden die het leven biedt. Het verschijnsel dat sommige kerken tegen de stroom in groeien, en er her en der in het land zelfs megakerken ontstaan, neemt deze werkelijkheid niet weg.

Het werk van de Geest is even krachtig als vluchtig. Wie zijn instituten op dat fundament bouwt in de verwachting dat het voor de eeuwigheid is, komt van een koude kermis thuis. Het is beter om te accepteren dat wat er was niet meer terugkomt, in elk geval niet in ongewijzigde vorm. Menig vernieuwingsproject voor de kerk loopt uiteindelijk stuk op de on- of halfbewuste verwachting dat hiermee de kerken eindelijk weer zullen volstromen.

Hoopvol en realistisch is de toon die we zoeken in dit boek. Daarmee blijven we ver weg van een toxische positiviteit die geen tegenspraak toestaat en elk groot of klein probleem onder het tapijt veegt. Ook grenzen we ons af van het defaitisme waarmee het spreken over de kerk soms besmet is geraakt. Dat klinkt gemakkelijker dan het is. Als je je vele jaren inzet voor een hoger doel en succes blijft uit, dan ligt desillusie op de loer. Het is beter om dat te onderkennen dan om het te negeren, zodat je er samen beter tegenin kunt gaan.

Opbouw

In het eerste deel van dit boek staat de teloorgang van de kerk zoals wij haar kennen centraal. Daartoe bespreken we onder meer het werk van Herman Paul, die een drietal inzichtelijke boekjes

over secularisatie geschreven heeft. Ook gaan we in op de meest recente rapporten van het Sociaal Cultureel Planbureau. Ten slotte zetten we de ontkerkelijking in een breder historisch verband, en bespreken we enkele bekende metaforen en relativeringen van de huidige situatie van de kerk.

In deel II gaat het over trends op het religieuze erf. Culturele en technologische ontwikkelingen hebben een diepgaande invloed op de manier waarop kerk-zijn door veel mensen wordt beleefd. De meeste kerken lijken zich daar weinig raad mee te weten. Deze veranderingen hebben ingrijpende gevolgen voor het leiderschap in de kerk, dat, volgens ons, in veel gevallen genoemd is te mislukken.

In het derde deel van dit boek bekijken we kerk-zijn in onze tijd van de andere kant. Want hoewel er genoeg op aan te merken is, is er nog altijd veel wat van waarde is. Als dominees hebben we dat keer op keer van dichtbij gezien. Waarom is het zo jammer dat de kerk-zoals-zij-is verdwijnt? Wat maakt dat zo veel mensen het er toch nog uithouden, ondanks het proces van gestage afbrokkeling dat nu al zo lang duurt? Wat is de actuele bijdrage van de kerk aan de maatschappij?

In deel IV, het laatste deel, richten we de blik vooruit. Hier ligt het zwaartepunt van dit boek. De kerk krimpt, dat is nu eenmaal zo, en er is veel van waarde dat daardoor wordt verkleind of verdwijnt. In deze context zetten we in op een theologie van kwetsbaarheid. Deze theologische inzet werken we uit door middel van enkele cruciale waarden voor een winterse kerk. In het slothoofdstuk komen we uit op enkele praktische richtingaanwijzers. In de laatste hoofdstukken maken we grif gebruik van de inzichten van Andrew Root.

Gezichtspunt

Wij zijn allebei mannelijk, wit en dominee in de Protestantse Kerk in Nederland. Het is onvermijdelijk dat ons gezichtspunt daardoor wordt gekleurd. We proberen in dit boek om niet beleerend te zijn, of stilzwijgend ons persoonlijke perspectief tot de norm der dingen te verheffen. Dit zijn al te verleidelijke valkuilen, en als we daar niet goed omheen lopen, bereikt dit boek het tegendeel van wat wij ermee hebben beoogd: een bijdrage leveren aan het doorgaande gesprek over de kerk in de samenleving.

Ondanks deze relativering wordt onze motivatie voor het schrijven van dit boek juist door onze eigen omstandigheden bepaald. Veel bijdragen over kerkvernieuwing komen uit de hoek van het missionair werk en de praktische theologie. De reflectie op de alledaagse praktijk van het kerkenwerk, zoals dat zich nog altijd afspeelt op talloze plaatsen in het land, is daarbij vaak maar beperkt. De kerk-zoals-zij-is wordt vaak al te gemakkelijk terzijde geschoven, terwijl de waarde van wat er (nog) is – ook al brokkelt het langzaam maar zeker af – zich pas ontvouwt als je wat langer kijkt.

Dit boek vormt de neerslag van talloze ervaringen in onze jaren als dominees in de Protestantse Kerk. De confrontatie met krimp is daarvan slechts één facet, maar wel een van de meest belangrijke. In de zeven jaar dat wij samen als gemeentepredikant waren verbonden aan de Protestantse Gemeente Maassluis, tussen 2010 en 2017, spraken we daar regelmatig en uitvoerig over. Deze gesprekken vormen de aanleiding voor dit boek. Hoewel dit boek een voorlopige en dankbare vrucht daarvan is, hopen we dat deze discussies nog lang niet ten einde zijn.

Het gaande houden van een organisatie die krimpt is een heidens karwei, en de meeste kerken krimpen al een hele tijd. Het vraagt om meer dan een gezonde dosis realisme, veerkracht en relativeringsvermogen. In dit boek beschrijven de auteurs het proces van krimp en wat het met hen doet, en met anderen. Ze proberen oorzaken te achterhalen, maar vooral te zoeken naar wat in deze situatie toch kan bemoedigen en ervoor kan zorgen dat we de kerk trouw blijven. Daarbij is het van belang de dagelijkse inzet van kerkprofessionals en vrijwilligers in een breder perspectief te bezien.

Gerrit van Dijk is predikant van de Protestantse Gemeente in Driebergen.

Martijn van Leerdam is predikant-directeur van de Pauluskerk te Rotterdam.

NUR 700
ISBN 978 90 435 4009 4

9 789043 540094

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT